

Edward Hajduk, *Kulturowe wyznaczniki biegu życia*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 199.

„Socjologiczne badania przebiegu życia oznaczają złamanie monopolu analiz struktur, procesów organizacji i instytucji społeczeństwa globalnego” (s. 145).

Zróznicowanie i specjalizacja w obrębie podstruktur funkcjonalnych globalnego społeczeństwa (religii, edukacji, rodziny, nauki czy polityki, prowadzi do rozwoju licznych subdyscyplin socjologii; rosnąca liczba zagadnień znajdujących się w obrębie zainteresowań współczesnych socjologów sprawia, iż ich rozmiar jest trudny do szybkiego i jednoznacznego określenia. Z drugiej strony obok rosnącej specjalizacji dziedzin dzisiejszej socjologii od kilkunastu lat na gruncie nauk społecznych funkcjonuje postulowana przez Ch.W. Millsa perspektywa socjologiczna określana mianem „wyobraźni socjologicznej”, zmierzająca do „uchwycenia wzajemnego oddziaływania człowieka i społeczeństwa, biografii i historii, osobowości i świata”¹.

Przed rokiem nakładem Wydawnictwa Akademickiego „Żak” wydana została praca Edwarda Hajduka *Kulturowe wyznaczniki biegu życia*. Prezentowana publikacja jest udanym zamierzeniem przeniesienia na grunt polskiej socjologii jej nowej subdyscypliny — socjologii przebiegu życia, a świeże spojrzenie tej perspektywy badawczej na zagadnienia instytucjonalnego uwarunkowania przebiegu życia i socjalizacji decyduje o jej atrakcyjności.

Edward Hajduk — będąc rodzimym przedstawicielem socjologii przebiegu życia — poświęca tej orientacji naukowej i głównym jej zagadnieniom pierwszy rozdział swojej pracy.

Klasycznie, w pierwszej części omawianej pracy, zatytułowanej *Pojęcia i definicje kulturowych zróżnicowań biografii*, autor dokonuje wyczerpującego przeglądu definicji wzoru funkcjonujących zarówno w języku potocznym, jak i naukowym. Zaczynając od podstawowego pojęcia wzoru osobowego poprzez wzór ideał, wzór wzorzec, wzór kultury, autor przechodzi do kluczowych dla swojej pracy pojęć, które rodowodem sięgają dziedziny socjologii przebiegu życia: wzoru przebiegu życia, biografii, biografii przebiegu życia.

Czy socjologia przebiegu życia stwarza możliwości uzyskania wiedzy o społeczeństwie?

[...] Badania przebiegu życia wybierających wzory biografii dostarczają wiedzy o tym, jakie wzory biografii są realizowane, w jakiej kolejności, gdy realizuje je ta sama kohorta wiekowa, jakie wybory wzorów wykluczają się, a jakie wspomagają. Dają one też odpowiedź na pytanie, co przesądza o wyborze wzoru biografii, dlaczego jeden ma większą liczbę realizatorów, a drugi zgoła mniejszą. W zakres badań wchodzić też może kontynuacja dokonywania wyborów przez dwa lub więcej pokoleń jednej rodziny.

[...] Socjologia przebiegu życia może gromadzić wiedzę o ekonomicznych konsekwencjach realizacji różnych wzorów biografii, rejestrowanych często przez instytucje i doświadczanych przez samych realizatorów (s. 61).

¹ J. S z a c k i, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 1983, s. 809.

Jak wspomniałem wcześniej, socjologia przebiegu życia w socjologii polskiej jest dziedziną młodą, nieposiadającą bogatych tradycji. Idea opisania i sklasyfikowania warunków powstawania i kształtowania się wzoru przebiegu życia w Polsce na tle podstawowego wzoru przebiegu życia współczesnych społeczeństw uprzemysłowionych i zurbanizowanych może stanowić ważny przyczynek do upowszechniania i rozwoju tej subdyscypliny. Warto zwrócić na ten fakt uwagę, rozpoczynając lekturę rozdziału drugiego — *Kulturowe uwarunkowania przebiegu życia*.

Transformacja ustrojowa, restrukturyzacja klas, przejście od socjalizmu realnego do systemu rynkowego to typowy dla krajów Europy Centralnej, w tym oczywiście Polski, pejzaż stanowiący interesujące źródło problemów dla współczesnych badaczy społecznych. Dokonane w Polsce reformy ustrojowe ukształtowane były wg wzorów zachodnich społeczeństw uprzemysłowionych i zurbanizowanych. Pomyślność ich zależna jest przede wszystkim od głębokich przemian w będącej ciągle pod wpływem poprzedniego systemu świadomości społeczeństwa polskiego. E. Durkheim w odniesieniu do sytuacji społecznej, w której długo funkcjonujące systemy norm i wartości zostały obalone, a nowe jeszcze nie zostały wykształcone, korzystał z pojęcia anomii. Fakt ten szczególnie mocno uwidocznia się na przykładzie społeczeństwa polskiego, z jednej strony obciążonego pamięcią etatyzmu, z drugiej współcześnie kształtowanego przez system norm i wartości typowy dla społeczeństw kapitalistycznych, system określony przez Maksa Webera mianem etyki protestanckiej.

Współczesne społeczeństwa o gospodarce rynkowej umocniły znaczenie jednego wzoru przebiegu życia: szkoła – zawód – emerytura, wzoru przyczyniającego się do rozwoju nauki, do zbudowania cywilizacji naukowo-technicznej, do komfortu życia ludzi, wzoru, którego źródłem upatruje się w protestanckim etosie pracy, a którego realizatorem jest klasa średnia. Realizacji tego wzoru dokonują kolejne pokolenia tych społeczeństw, co zapewnia im stabilność, kumulację doświadczenia i efektywność działań wytwórczych. Ten podstawowy wzór z upływem czasu wzmocniony został przez wzór kariery w różnych instytucjach, powiększyła się także liczba wzorów przebiegu życia dostarczanych ludziom, którzy nie mają szansy na zrobienie kariery w tradycyjnych zawodach.

Między rokiem 1945 a 1989 w wyniku centralizacji władzy, gospodarki planowej i zjawiska etatyzmu ukształtował się w Polsce jeden odgórnie narzucony i politycznie poprawny wzór przebiegu życia. Podobnie jak w przypadku społeczeństw kapitalistycznych składał się on z trzech faz: szkoła – zawód – emerytura, na tym jednak podobieństwa się kończą. Realizacja tego wzoru związana była z politycznym przymusem, odbywała się kosztem powstania poziomych więzi społecznych, hamowała oddolne inicjatywy i indywidualizm obywateli. Wykształciła w społeczeństwie poczucie bierności i podporządkowania, utrwaliła mit o pracy dla każdego i bezpieczeństwie socjalnym; w rezultacie dla większości wychowanych w poprzednim systemie bardziej liczy się bezpieczeństwo socjalne niż wolność osobista. Współcześnie podsta-

wowy wzór przebiegu życia także podlega transformacjom, a na jego bazie zaczynają się kształtować (charakterystyczne również dla innych społeczeństw industrialnych) inne wzory: szkoła - stadion, szkoła - estrada, szkoła - biznes, szkoła - parlament.

Zagadnienia wzoru roli społecznej, wartości, normy, wzoru zachowań, czy w końcu wzoru przebiegu życia, nieodłącznie wpisane są w proces socjalizacji. W uprzemysłowionych i zurbanizowanych społeczeństwach obok takich charakterystycznych zjawisk, jak rosnący podział pracy i różnicowanie w obrębie podmiotów socjalizacji, zmienna jest wielość procesów socjalizacji, ich złożoność i różnorodność. To zagadnienie stało się przyczynkiem do powstania trzeciego, ostatniego rozdziału omawianej pracy, zatytułowanego *Wzory przebiegu życia a socjalizacja*. „Złożoność procesu socjalizacji ujawnia się w wielości podmiotów tego procesu i wielu dziedzinach kultury włączonych przez te podmioty w procesie socjalizacji” (s. 143).

Studium socjalizacji Edwarda Hajduka, nawiązujące do nurtu socjologii przebiegu życia, jest ciekawie i wnikliwie opracowanym zbiorem kluczowych dla tego procesu zagadnień. Poruszone przez autora kwestie: niedoskonałości współczesnej teorii socjalizacji i propozycji jej zmiany, grupowych podmiotów socjalizacji, opisu podmiotów socjalizacji, jak również przyjęte założenie o ciągłości procesu socjalizacji w perspektywie instytucjonalnej, dokonanie przeglądu i klasyfikacji instytucji realizujących jej założenia stawia w nowym świetle znany — wydawałoby się — temat.

„Socjalizacja oznacza proces, w toku którego istota ludzka, ze swoimi specyficznymi, biologicznymi i psychicznymi dyspozycjami, staje się dojrzałą społecznie jednostką, wyposażoną w dynamicznie podtrzymywane w okresie całego życia zdolności i umiejętności skutecznego działania w obrębie tak całego społeczeństwa, jak i w poszczególnych jego elementach” (s. 141).

Wprowadzenie do socjologii przebiegu życia, nowe, inspirujące spojrzenie na znane nam już zagadnienia życia społecznego, podjęcie kwestii wzoru przebiegu życia w aspektach wieku i płci, czy wreszcie poruszenie tematu kategorii społecznych, w których niemożliwa jest jego realizacja, to z pewnością największe walory *Kulturowych wyznaczników biegu życia*, ale nie jedyne — o czym przekona się na pewno każdy czytelnik sięgający do pracy Edwarda Hajduka.

Leszek Zamaria